

दिव्य उपदेश

Dibya Upedesh

King Prithivi Narayan Shah's advice to his successors from his deathbed.

बडामहाराजाधिराज पृथ्वी नारायण शाहको दिव्य उपदेश।

(यसैले) डोला पनि लिएर आउँ (र) नेपाल(लाई) पनि हेरेर आउँ भनी हामीहरू मकवानपुर (राज्य)मा गयौं र (त्यहाँ पुगेपछि युवराज) दिग्बन्धन सेनलाई एउटा कुरामा करेउली लगाएर (मैले) भनें :- “एकदन्ता हात्ती र नौलाखी हीराको हार (पनि) दिन्छौ भने डोला(लाई) पनि लिएर जाउँला, दिन्न (भनी भन्दछौ) भने तरवार चलाएर भए पनि लिएर जाउँला” भनी उनलाई हाँक दिएर नेपाली राजाले चिन्लान् र पकलान् भनी स्याखु ओडी रापती (नदी)को तीरैतीर भानु ज्योतिषी, कुलानन्द ज्योतिषी (तथा) अरु थर-घर(हरू) पनि साथैमा (रहेका) थिए ।

(त्यहाँबाट) चन्दागिरि(को डाँडा)मा आइपुगेपछि - ‘नेपाल (भनेको) कुन हो त ?’ भनी (उनीहरूलाई) सोध्दा उनीहरूले (मलाई) - “त्यो भादगाउँ हो, त्यो पाटन हो र त्यो काठमाडौं हो” भनी देखाए र (त्यति बेला) मेरो मनमा - “यी तीनवटै शहरहरूको राजा हुन पाए त हुँदो हो” भन्ने मनमा परिरहेको थियो । त्यति नै बेला ती दुवै ज्योतिषीले - “हजूरको मनोकाङ्क्षा (तथा) अभिलाषा (पनि) अवश्य पनि पुग्नेछ महाराज !” भनी भने र मलाई (उनीहरूको यस भनाइबाट) आश्चर्य लाग्यो र - “मेरो मनमा रहेको कुरालाई (तिमीहरूले) कसरी जान्यौ र यसो भन्यौ ?” भनी मैले (उनीहरूसँग) सोध्दा (उनीहरूले भनेका थिए)-

“जब हजूरबाट तीन शहर नेपालमाथि नजर दिइबक्सेको थियो त्यसै बेला (हजूरबाट आफ्नो) जुँगामा बाहुली दिँदा हजूरको मनमा नेपालको राजा हुन पाए त हुदो हो भन्ने...

... जस्तो परेछ भन्ने (जानकारी हुन आएकोले) हजूरमा (यस्तो) बिन्ती गरेको हो” भनी भने र - “(उसो भए मेरो मनमा रहेको) यो कुरा पुग्ला त ?” भनी मैले (उनीहरूलाई) सोध्दा (उनीहरूले मलाई भनेका थिए) - “हजूरबाट गाई, ब्राह्मण, अतिथि, फकीर र देवदेवताहरूको (पनि) मान्यता बहुतै राखिबक्सिएको छ, हामीहरूको हातमा पनि सरस्वतीको वरदान (रहेको) छ, (यसैले) हजूरलाई नेपालको राज्य अवश्य (पनि) प्राप्त हुनेछ (भनी उनीहरूले मलाई) भनेका थिए ।

(यसपछि) थानकोटको ठूलो भञ्ज्याङ(लाई) काटी रात-दिन गरी (त्रिशूली नदीको) कल्लेरी-घाट तरेर धादिङ्मा उक्लियौं र ‘चेपे’ (नदी)को खावा (तथा) ‘लिग्लिग’ (गढी)को आड गरी राखिएका मेरा तीन (जना) वीरहरू (यहीं नै रहेका) छन्, तिनीहरूलाई बोलावटको रुक्का लेख्नुप्यो (लेख त) ज्योतिषी” (भनी मैले) भन्दा -

“तिनीहरूको नाम के-के हो त ?” भनी (उनीहरूले) सोधे र (मैले तिनीहरूको नाम) रणजित वस्नेत, मानसिंह रोकाया (र) वीरभद्र पाठक (हो)” (भनी जवाफ दिएपछि तिनीहरूले) – “रात-दिन गरी (यहाँ) मैधीमा (तुरुन्त नै) आइपुग” भनी (उनीहरूलाई) लेखी पठाए र (यसै रुक्का अनुसार तिनीहरू यथासमयमा नै मकहाँ) आइपुगे र तिनीहरूसँग (मैले) एकान्त(मा छलफल) गरें र (उनीहरूलाई मैले) भनौं – “(मैले) दिग्बन्धन सेनलाई हाँक दिएर आएँ, नेपाल पनि हेरेर आएँ, (त्यसलाई) हान्ने मनसुवा पनि राखेर आएको छु, (यसमा) तिमीहरू के भन्दछौ त ?” भनी सोध्दा (उनीहरूले) – “(हान्नुभए हुन्छ) हान्नुहोस् महाराज !” भनी (मलाई) सल्लाह दिए र मैले तिनीहरूलाई – “म जब अर्काको छत्रभङ्ग गर्न (भनी अगाडि सरेर) जान्छु (त्यसै वेला) मेरो छत्रलाई भङ्ग गर्न (भनी) अर्को (व्यक्ति) यहाँ आइदियो भने कसो होला (नि) ?” भनी सोध्दा (तिनीहरूले) – “हजूरका हात्तीहौवा यी बाइसे तथा चौबिसे (राज्यका राजाहरू यहाँ) आए भने चेपे (नदी)मा रगतको नदी ...

... (नै) बगाइदिउँला महाराज ! (यसमा हजूरले कुनै पनि किसिमको धन्दा मान्नुपर्दैन भनी) भने र (त्यसपछि) एकान्त(स्थल)बाट उठी (हामीहरू) गोर्खामा गयौं र (त्यहाँ) पुगेपछि मामाज्यू पनि (भगवान् नीलकण्ठ (गोसाइस्थान र भगवान् पशुपति(नाथ)को दर्शन (गर्न) भनी देवघाटको बाटो गरी जानुभएको रहेछ र (भगवान्) नीलकण्ठ (तथा भगवान्) पशुपति(नाथ)को दर्शन (गर्ने काम पूरा) भएपछि श्री गोरक्षनाथको दर्शन गर्न (भनी यहाँ) गोरखामा (पनि) आउनुभयो र दर्शन भैसकेपछि (उहाँको) मसँग भेट भयो र मैले (उहाँसँग पनि) सोधें :-

“मामाज्यू ! मकवानपुर पुगेर आएँ, नेपाललाई पनि हेरेर आएँ, (नेपालमा) हान्ने मनसुवा पनि राखेर आएको छु, (अब के-)कति कुराले मेरो (यो) काम फत्ये होला ? (मलाई यस सम्बन्धमा) अर्ती बक्सनुभए हुँदो हो” भनी भन्दा (उहाँले) – “मलाई पनि पञ्चरात्रीमा दृष्टान्त भएको छ । हामी(हरू)ले देख्दा (तपाईं पाँच भाइहरू) पाँच-पाण्डवको (नै) अवतार (हुनु)भएको जस्तो लाग्दछ । (उहिले) कुरुक्षेत्र(मा घटे)को मेला(जस्तै अहिले यहाँ पनि ठूलो मेला) नभई नेपाल (राज्य) फुट्ने (लक्षण) छैन ।

लमजुङ् (राज्य) भनेको गरुड(जस्तो) हो, गोरखा (राज्य) भनेको सर्प(जस्तो) हो (र) नेपाल भनेको भ्यागुता(जस्तो) हो (भन्ने मलाई लाग्दछ। यसैले सबैभन्दा पहिले हामीले गरुडको आँखा छल्लु(पर्दछ), तब (मात्र) सर्पले भ्यागुतो(लाई) खान पाउँछ” (भनी उहाँले मलाई सल्लाह दिनुभयो र यसपछि मैले उहाँलाई) – “मेरा साथमा चार जातका सिपाहीहरू रहेका छन्, यिनीहरूमध्ये क-कसको सवार गरेमा मेरो काम चाँडै फल्य होला ?” भनी (सोध्दा (उहाँले) – ‘(तपाईंका साथमा) कुन-कुन जात(का सिपाही रहेका) छन् (त) ?” भनी सोध्नुभयो र (मैले) – “(मेरा साथमा) बाहुन्, खस, मगर (तथा) ठकुरी (गरी चार जातका सिपाहीहरू रहेका छन्), यिनीहरूमध्ये क-कसको सवारी गरेमा (मेरो काम) चाँडै फल्य होला ?” भनी सोध्दा – “बाहुन्(हरू)को सवारी (गर्नु) भनेको बयलको सवारी गर्नु(जस्तै) हो, यसो गरेमा पछि पातक् लाग्छ; ठकुरी(हरू)को सवारी (गर्नु) भनेको सिंह(को सवारी गर्नुजस्तै) हो, यसो गरेमा पछ्याडि दगा हुन्छ; मगर(हरू)को सवारी (गर्नु) भनेको टाँगन घोडा(को सवारी गर्नु(जस्तै) हो, (यसो गरेमा) ढिलो हुन्छ।

... (तर) खस(हरू)को सवारी (गर्नु) भनेको ‘ताजी’ तुर्की घोडा(को सवारी गर्नुजस्तै) हो। (यसैले) खस(हरू)को सवारी गरे(मा नै आफूले आँटेको काम) चाँडो (फल्य) होला जस्तो (मलाई) लाग्दछ” – भनी (उहाँले यस्ता) अरु (पनि) धेरै कुराका अर्ती(हरू) दिएरं जानुभएको थियो।

(उहाँका) यिनै अर्ती (हरूलाई मैले मनमा) लिएँ र लमजुङ् राजा रिपुमर्दन शाहसित भेट गर्न भनी (लमजुङ् राज्यतर्फ जाँदा) चेपे (नदीको) घाटमा उनीसँग भेट भयो र (उनीसँग बसी) घा एवं घरायस्का कुरा(हरू) गर्दा जुन कुराले (लमजुङ् राजासित आफ्नो देशको) घा बाधुँला भन्ने जड कुरा मेरो मनमा (रहेको) थियो, त्यही कुरा कालु पाँडेले (पनि) गन्यो र (त्यसै अनुसार लमजुङ् राज्यसँग हाम्रो देशको) घा बलियो बस्यो र (यसबाट) मलाई आश्चर्य लाग्यो। मलाई त रिभायो, जसदेखि दुनियाँ राजी रहन्छन्, त्यसलाई (नै) कज्याइँ दिनु भन्ने शास्त्रमा पनि भनिएको छ, (यसैले सर्वसाधारण) दुनियाँमा (पनि यस सम्बन्धमा एक पटक) बुझेर हेरुँ (न त) भनी बुझी हेर्दा दुनियाँमा पनि कालु पाँडेको (नै) ...

चाहना रहेछ र “कालु पाँडेलाई कज्याईं दिनुभएमा हामी दुनियाँदारमा छहारी रहने थियो” – भन्ने (सबैले) सल्लाह दिए र अब बाइसे तथा चौबीसे (राज्यका राजाहरू पनि यस सम्बन्धमा) के भन्दा रहेछन् (त) भनी बुभी हेर्दा बाइसे तथा चौबीसे (राज्यका राजाहरू)मा पनि कालु पाँडेको नै चाहना रहेछ र – “कालु पाँडेलाई कज्याईं भएमा (यिनले) घा तथा घरायस् (पनि) बलियो राख्नेछन्” भन्ने (उनीहरूले) सल्लाह दिए(का हुन्) । मेरो मनमा त बिराज बखेतीलाई कज्याईं दिउं(ला भन्ने) लागिरहेको थियो, तर (बिराज बखेतीको भन्दा) ज्यादा बुद्धि कालु पाँडेको नै ठहरियो र कालु पाँडेलाई कज्याईं दिएको हो ।

अब पाँडे र बस्नेतको जोडी बाँधिदिन्छु (भन्ने विचार गरी) – “तेरी छोरी शिवरामसिंह बस्नेतका छोरा केहरसिंह बस्नेतलाई दे” भनी (कालु पाँडेसँग उसकी छोरी) मागी विवाह पनि गरिदिएँ । (यसरी) पाँडे (तथा) बस्नेतहरूको जोडी बाँधी पाँडे(हरू)को ढाल तथा बस्नेत(हरू)को तरवार गरी नेपाल (राज्य)माथि चडाईं गरेको हो ।

यसपछि रणजित बस्नेत, मानसिंह रोकाया तथा वीरभद्र पाठक यी (तीन जना वीरहरू)लाई गौटान्को विन्तौटो तथा लिग्लिगको आडमा राखी म पनि सल्ल्यान-कोटकी देवी साक्षात् (नै) छन् भनी (सबैले) भन्दछन्, (यसैले) साइत गरी (एकपल्ट म पनि त्यहाँ पुगेर आउनुपथ्यो भनी (उनीहरूलाई त्यहाँबाट) विदा गराएँ र साइत गरी म पनि (सल्ल्यान कोटमा) गएँ । (त्यहाँ) बारीमा थर्पु पथ्यो र सल्ल्यानीका थर-घर (तथा) वराह-उमरावहरूसँग (मैले) सोधेँ –

“माईको दर्शन गर्न हुन्छ कि ?” (भनी मैले उनीहरूसँग) सोध्दा – “पुजारी (तथा) टहलुवा(हरू)ले मात्र भित्र(सम्म गई) दर्शन गर्न हुन्छ, (अरुले हुँदैन), जो हुकुम !” (भनी उनीहरूले भने) । “ढोकासम्म (गएर दर्शन गर्न) त हुन्छ कि ? भनी मैले सोध्दा – “ढोकासम्म (गएर दर्शन गर्न) त हुन्छ” (भनी उनीहरूले भने र (यसै अनुसार) साँभविहान ढोकासम्म गई ...

.... पाठ, पूजा, जप (तथा) दर्शन (पनि गर्ने) गरेको थिएँ । (यसै अवस्थामा) एक दिनको रातमा (मलाई) सपना भयो । (त्यस सपनामा) दुई हातमा दुईवटा खड्ग लिएकी सात-आठ वर्षकी (एउटी) कन्या कुसुमे पछचौरीको घुम्टी पारी मेरो छेउमा आइन् र मैले (उनलाई) – “तिमी कसकी छोरी ह्वौ भनी सोद्धा (उनले) – “(म) पुजारी रानाकी छोरी हुँ (भनेर) भनिन् । उनले ती दुवै खड्ग मेरो हातमा दिइन् र ‘आरसी’ जत्रो रातो (रङ्गको) टलपल गरिरहेको (एउटा वस्तु आफ्नो) खोकालाबाट फिकी मेरो मुखसम्म ल्याई – “यो पनि निल” भनी (मलाई) भनिन् र – “तिम्रो मनोकाङ्क्षालाई (मैले) पुन्याइदिएको छु, (यसैले अब) म पनि (तिमीसँग) केही (कुराहरू) माग्दछु, (मलाई) थपेर जाऊ” भनी (उनी) जब (त्यस ठाउँबाट) दुई पाइला (जति अगाडि) गएकी थिइन्, त्यसै वेला म पनि बिउभिएँ र ...

(त्यति नै वेला मैले) भानु ज्योतिषी, कुलानन्द ज्योतिषी (तथा) पूजाहारी रानालाई (पनि) डाकें र (उनीहरूसँग यसको रहस्य) सोधें । (दुवै) ज्योतिषी तथा (त्यस मन्दिरका) पूजाहारीले पनि – “ती (त साक्षात्) माई (नै) हुन्, (हजूरबाट उहाँको) दर्शन पाइबक्सिन्छ (बढिया भयो)” (भनी) भने र त्यति नै वेला धूप, दीप, ध्वजा (र) नित्यपूजा (तथा विशेष पूजाको निमित्त (पनि) सातवटा रांगा तथा सातैवटा बोका(हरू) थप गरी बोर्लाङ्-घाटको आमदानी तथा घाटैको छेउमा रहेको टार (पनि) माईलाई (नै) सङ्कल्प गरेर दिएँ । त्यसै घडीको साइत गरी (त्यहाँबाट प्रस्थान गरेर) रात-दिन गरी सरासर (नुवाकोटतर्फ) आएँ र (त्यहाँ) सिमल्चौरको चौतारामा थर्पु हालेर बसिरहेको थिएँ ।

(यति वेला मैले) दाउ भने नुवाकोट(को गढीमाथि हान्ने, तर) बहाना भने खिञ्चेतको कुलो(लाई) काटी खेतहरू बिराउने (भन्ने) गरिरहेको थिएँ । बेत्रावतीमा (रहे)को बेनी इन्द्रायणीको स्थानमा डुङ्गा तरी जप तथा पाठपूजालाई (पनि त्यहाँ बराबर) जाने गर्दथेँ । ध्यान भने सल्ल्यानकोटकी देवीको तथा इन्द्रायणी ...

भैरवीको (पनि) गर्ने गरिरहेको थिएँ । ‘महामण्डल’ भनेको नुवाकोटको सौता (जस्तै) रहेछ । महामण्डलमा ग्यामी रानाले (त्यस गढीको सुरक्षा गरेर बसिरहेको) थियो । (मैले उसलाई) – “तँ हाम्रो (आफ्नै) घरको ग्यामी होस्, महामण्डल (हामीलाई) छेडिदे, (तँ) मकहाँ आइज” भनी (उसलाई बोलावटको खबर) पठाएँ र (उसले पनि) – “हुन त म हजूरको नै (मानिस) हुँ, तर (मैले अहिलेसम्ममा राजा) जयप्रकाश मल्लको नून खाइहालेँ, (यसैले नूनको सोभो गर्दै आफ्ना राजाको निमित्त) मरिमेट्ने छु, (महामण्डल हजूरलाई यत्तिकै सुम्पन म सक्दिन) भनी (उसले मलाई) हाँक दिई पठायो ।

एक दिन कचहरीमा बसिरहेको थिएँ । (त्यहीं नै) तन्द्रा लागेछ र तन्द्रामा नै (म) इन्द्रायणीको स्थानमा बसिरहेको रहेछु । (त्यहाँ) – “आजको साता-दिनमा ठूलो साइत (परेको) छ, त्यसै दिनको साइतमा (हमला गरेमा) नुवाकोट साध्य हुनेछ” (भनी इन्द्रायणी भगवतीले) भनेको सुनेँ र – “(एक पटक) पात्रो हेरन ज्योतिषी ! (त्यस दिनको साइत कस्तो रहेछ)” भनी मैले भनेँ र (ज्योतिषीले) पात्रो हेरे र – “आजको साता दिनको दिन बिहाउँदो शनिवार ...

ठूलो साइत (परेको) रहेछ” भनी उनीहरूले (मलाई) बिन्ती गरे र त्यही साइतमा (हामी माथि) महामण्डल(को डाँडा)मा उक्लियोँ र (त्यहाँ दुई पक्षका बीचमा) तरवार पच्यो र हाम्रो नूनको शेषले (गर्दा हामीहरूबाट भुकेका) पन्त(को सहयोगले गर्दा) बाह्रै वर्ष (को उमेरमा मेरा भाइ दलमर्दन शाहले (शङ्मणि) रानाको थाप्लोमा ‘जेठी-तरवार’ हान्यो र नुवाकोटलाई सिद्ध गरी (हामीहरूले हर्ष)-बढाई गच्योँ र ककनी (एवं) शिवपुरीमा (पनि) ठाना(हरू) हाली (काठमाडौँ उपत्यकालाई हामीहरूले चारैतिरबाट) मोर्चा लगाएर राखिरहेका थियोँ ।

मलाई परशुराम थापाले – “नेपालमा हान्न आउनु” भनी हात दिइराखेको थियो । (तर उसले त्यसै वेला) आफ्नो भाइलाई – “लाख-बीसी पुन्याउनु र बाईसे एवं चौबीसे (राज्यका राजाहरूलाई) उचाली (गोर्खा राज्यलाई) पछ्याडि(बाट) हान्न लगाउनु” भनी (गोरखा राज्यभन्दा पश्चिमतर्फ) पठाएको रहेछ र (यो कुरा) मैले थाहा पाएँ र – “(त्यो अहिले) कहाँ पुगिरहेको छ त ?” भनी सोद्धा – “(त्यो अहिले) पोखराको हटियामा डेरा गरी बसिरहेको छ” भन्ने सुनेँ र – “(त्यसो भए त्यहाँ गएर) त्यसलाई बैठचाएर आउन (तिमीहरूमध्ये) ...

कसले सकौला त ?” भनी सल्लाह गर्दा (त्यहाँ रहेका) कसैले पनि (यसै गर्ने भनी) ठहर्नाउन सकेनन् र मैले (आफैले यो काम त) भागल गुरुडूले (अवश्य पनि) सक्ला भन्ने (निश्चय गरी उसलाई) डाकी अन्हाई मेरो (आफ्नै) कम्मर(मा बाँधिरहे)को ‘कोताखान्’ दिएँ र (उ यहाँबाट) गयो र त्यहाँ पुगी गाइनेको भेष (धारण) गरी हातमा (माछ्छ मार्ने बल्छी)को टाँगो लिई काखमा सारङ्गी च्यापेर २/४ धानीको सहर (माछ्छेलाई साथमा) लिई उसका अन्य लस्करहरू भात खान लागिरहेको समयमा (उपयुक्त) अवसर हेरी (उसलाई) बैठचाई आएको हो । (यसरी) पछ्याडि(तर्फ) निर्विघ्न तुल्याई नेपाल (राज्यमा आक्रमण गर्नको निमित्त बाटो) खुलाई पूर्व तथा पश्चिमका (सबै) जनतालाई हात लिई (मैले) नेपाल (राज्य)लाई (आफ्नो कब्जामा) लिएको थिएँ ।

उप्रान्त यो (नेपाल) राज्य (भनेको) दुई दुङ्गा(को बीच)को तरुलजस्तो रहेछ । (आफ्नो देशदेखि उत्तरतर्फका) चीनका बादशासित (सँधै) ठूलो घा (= मित्रता) राख्नु । दक्षिण (तर्फ)का समुद्रका बादशाहसित (भने) घा त राख्नु, तर त्यो अत्यन्त चतुरो छ । (त्यसले अहिले) हिन्दुस्थानलाई (बलपूर्वक) दबाइराखेको छ । समतल जमीनमा (पनि) परिरहेको छ । (यसैले हिन्दुस्थानीहरू) जागे भने (आफूलाई त्यहाँ रहन) कठिन पर्ला भनी (आफ्नो निमित्त सुरक्षित) किल्ला(को) खोजी गर्न (त्यो यतातर्फ कुनै न कुनै दिन) आउने छ । (यसैले आफ्ना) सन्धिसर्पनहरू हेरी गढी (तथा गौँडाहरूलाई तम्तैयार) तुल्याइराख्नु र बाटाबाटाहरूमा भाँजाहरू (पनि) हालिराख्नु । एक न एक दिन त्यो बल (यहाँ अवश्य पनि) आउनेछ ।

(त्यति वेला त्यहाँ) गएर लडाइँ नगर्नु, भिकेर (= पहाडी प्रदेशमा ल्याएर मात्र) लडाइँ गर्नु । (यसो गरेमा) चुरे (पहाडका) घाँटी(हरू)मा (त्यो शक्ति) खुबै काटिने छ । (यसो गर्न सकेमा हाम्रो) पाँच-सात पुस्तासम्मलाई (पुग्ने खर-)खजाना (पनि) मिल्नेछ । श्री गङ्गा (नदीसम्म हाम्रो देश)को साँध पनि लाग्नेछ । लडाइँमा (लड्न) सकेन भने लोलोपोतो तथा (अन्य) अनेकौँ छलकपट(हरू) गरेर भए पनि (त्यस शक्तिले यहाँ आउने प्रयास गर्नेछ) ।

(यो) नेपालको तखत (भनेको एउटा प्राकृतिक) किल्ला हो । यस किल्ला(लाई त्यसले) पायो भने (संसारका चारैवटा बादशाहलाई ओन्हालो लगाइदिने छ । (यथार्थमा यो राज्य) ईश्वरले (आफैले नै) रचना गरेको किल्ला रहेछ । शोध्नुपर्ने रहेनछ । शिवपुरी(मा) – १, फूलचोकी(मा) – १, चन्द्रागिरि(मा) – १, महादेवपोखरी(मा) – १, पालुङ्(मा) – १, दाप्चा (मा) – १, (र) काहुले(मा) – १ (समेत गरी) यी (सातै ठाउँ)मा किल्ला पनि पक्की बनाउनु ।

किल्लैपिच्छे तोप(हरूलाई) लम्छट् गरी राखिदिनु । (माथि उल्लेख भएका) जति (पनि) भञ्ज्याङ्हरू छन् (तिनमा) भञ्ज्याङ्पिच्छे एक-एकवटा फलामे ढोकाहरू बनाई ढोकैपिच्छे एक-एकवटा तोपहरू लम्छट् गरी राखिदिनु र (ढोकैपिच्छे) पा-पाँच (जना) सिपाहीहरू (पनि) राखिदिनु । यसो गरेमा चेवा गर्ने, चर्चा गर्ने, भाग्ने, हराउने, ढुकुवा (बस्ने, दङ्गा)-फसादी (गर्ने तथा) खुन (गर्ने)हरूको पनि केही चल्ने छैन । (यसो गर्न सकेमा संसारमा रहेका) चारवटै बादशाहहरूले (यहाँ एकैपटक) चढाई गरेर आए भने पनि कसैको केही चल्ने रहेनछ ।

उप्रान्त (पहिलेका) राजा राम शाहले बाँधेका स्थिति(-बन्देजहरू) हेरिसकेँ, राजा जयस्थिति मल्लले बाँधेका स्थिति(-बन्देजहरू) हेरिसकेँ (र) राजा महेन्द्र मल्लले बाँधेका स्थिति(-बन्देजहरू) पनि हेरिसकेँ । (यसैले) ईश्वरले दिए भने (अब) म (आफैले) पनि यस्ता (स्थिति)-बन्देजको बाह्र-हजार घर-धुरी (भएका गोर्खालीहरू) को स्थिति(-बन्देज पनि) बाँधेर जाउँला भन्ने (मेरो पनि) अभिलाषा (रहेको) थियो ।

पूर्व तथा पश्चिमका बाटा(हरू) बन्द गराई नेपालको बाटोलाई (मात्र) चलाइदिउँला, (देशका सबैले) आ-आफ्ना जात अनुसारका काम(हरू) गर्नु भन्ने बन्देज (पनि) बाँधेर जाउँला (भन्ने मेरो मनको अभिलाषा रहेको थियो । तर मेरो (मनमा रहेको) यो अभिलाषा मनको मनैमा रहिरह्यो) ।

(उपत्यकाभित्र रहेका) यी तीन शहरहरू भनेका (त) चिसा ढुङ्गा(हरू जस्ता पो) रहेछन् । यहाँ त खेलखाल मात्र धेरै (हुँदा) रहेछन् । कुवा (= इनार) को पानी खानेहरूको त बुद्धि हुने (रहेनछ र यस्ता मानिसहरू) शूरा पनि हुँदा (रहेनछन्) । (यहाँ त) खेलखालहरू मात्रै (धेरै हुने) रहेछ । मेरो मनसुवा त दहचोक(को डाँडा)मा (आफ्नो) दरबार बनाउँला र (दरबारका) चारै दिशामा थरघरका, गुरुपुरोहित(हरूका), भैयाद(हरूका), भारदार (हरूका) र मिरउमराव(हरूका पनि) घर(हरू) बनाई (आफ्नो) छुट्टै दरबार बनाउँला र (उपत्यकाभित्र रहेका) यी तीन शहर(हरू)मा त (आफ्नो) दरबारबाट (वेलाबखत) सोखसयललाई मात्र जाउँला भन्ने अभिलाषा (रहेको) थियो ।

उप्रान्त (वि)देशका महाजन(हरू)लाई पर्सा-गढीबाट माथितिर आउन नदिनु । विदेशका महाजनहरू हाम्रो मुलुकमा आए भने (उनीहरूले यहाँका) जनतालाई कङ्गाल (नै) गराई छोड्दछन् । हामीले च्याँगा-पाँगा लगाएर (नै यो) तीन-शहर नेपाल, नौ-लाख किराँत र हिन्दुपतिको राज्य (पनि) आर्जन गरेका थियौं । (यसैले नेपाली जनतालाई) विदेशी कपडा लगाउन मनाही गरिदिनु । आफ्नै देशका कपडा बुन्न जान्ने (मानिसहरू) लगाई नमुना देखाएर सिकाउनु र बुन्न लगाउनु । यसो भए(मा आफ्नो देशको) नगद विदेशमा जान पाउँदैन ।

आफ्नो देशका जिनिस् (तथा अन्य) जरीबुटी(हरू पनि) विदेश(तर्फ) लैजानू र (त्यहाँबाट) नगद (रकम आफ्नो देशतर्फ) खैँचनू । नगद (रकम जसरी हुन्छ आफ्नै देशमा) खैँचिराखनू । प्रजा मोटा (= समर्थ) भए (भने) दरबार (पनि) बलियो रहन्छ । राजाका भँडार भनेका रैतीहरू (नै) हुन् ।

देशमा इजारा पनि (कसैलाई) नदिनु । सरकारबाट नै अमानतमा सरकारिया तहसील (अड्डा) राखी सालसालैको कच्चावारी (हिसाब) लिने गर्नु । चुनिएका (राम्रा-राम्रा) सिपाही भए (पनि र) भाइभारदार(हरू नै) भए (पनि) यिनी(हरू कसै)लाई (पनि धन-)दौलत(हरू) कमाउन नदिनु । मानिस(हरू) हेरी (उनीहरूको औगात अनुसार) हुर्मत मात्रै राखिदिने गर्नु । किन ? (भनी) भनौला । (किन भने) दौलत भएका (मानिसहरू) तरवार (हरूको काम)मा पसी (स्वयं) मर्न तथा (विपक्षीहरूलाई) मार्न (पनि अग्रसर हुन) सक्नेछैनन् । (यसो भएमा देशमा) हरिप(हरू)को चमक (हुने) हुन्छ । सिपाही(हरू तथा अन्य) भाइ-भारदार(हरू)ले पनि सोख(-सयलहरू) गरेनन् भने चारैखुटमा मेरो तरवार बज्ने छ । (देशका सिपाही तथा भाइ-भारदारहरू) सोख(-सयल)मा पसे भने (अनर्थ हुनेछ) ।

(यो) मेरो सानो दुःषले आर्जिएको मुलुक होइन । (यस मुलुकको आर्जनमा देशका) विभिन्न जात तथा जातिहरूको परिश्रम परिरहेको छ । यसैले यो मुलुक सबै जात तथा जातिहरूको (साभा) फूलबारी हो । सबैलाई (यस कुराको) चेतना भए (राम्रो हुने थियो) । यस फूलबारीलाई साना-ठूला चार वर्ण छत्तीसै जात(का जनता) ले (समानरूपले सम्भार गर्नुपर्दछ) ।

यो वास्तविक हिन्दुस्थान हो । (यहाँका नागरिकहरूले) आफ्ना कुलका (परम्परागत) धर्म(हरूलाई कहिल्यै पनि) नछोड्नु । (आफ्ना) खामित(हरू)को नूनको उद्धार (सबैले) गर्ने गर्नु । कालु कपर्दारका सन्तानलाई कपर्दारी(को पदबाट) नछुटाउनु । दक्षिण(तर्फ)को घा (राख्ने कामबाट) शिवरामसिंह बस्नेतका सन्तानलाई नछुटाउनु । भोट(सँग)को घा (राख्ने कामबाट) कालु पाँडेका सन्तानलाई (कहिल्यै पनि) नछुटानु ।

पाँडे, बस्नेत, पन्त, भैयाद (तथा) मगर (आदि भाइ-भारदारहरूलाई) 'माराताप' दिँदा (पनि) पालैपालो गरी खान दिने गर्नु । (किन कि) यिनीहरू (भनेका) मेरा नून तथा गुनका सोभा सेवक(हरू) हुन् । यिनीहरूले ज्यान (नै) जाने गरी बिराम गरेका भए पनि (यिनीहरूलाई) आफूले नमान्नु । बरु 'माराताप' दिएर लडाइँमा भोसिदिनु । (यसरी भोसिदिँदा उसले आफ्नो) जीउलाई जोगाई आयो भने बाढिया (नै) भयो । मरेर (नै) गयो भने (पनि) आफूले मान्नुभन्दा अर्कैबाट मारिएको बाढिया हुन्छ । यसैले राजाले (आफ्ना) सेवक(हरू)लाई (आफ्नो) देशमा (कहिल्यै पनि) नमान्नु ।

राजाले (देशमा) न्याय तथा निसाफ राम्ररी हेर्ने गर्नु । मुलुकमा (कुनै पनि किसिमका) अन्याय हुन नदिनु । (देशमा) न्याय (तथा) निसाफ बिगार्ने भनेका घुस दिने तथा घुस खाने (व्यक्तिहरू नै) हुन् । यी दुई (थरी व्यक्तिहरू) को त धन तथा जीउ (नै जफत गरी) लिएमा पनि पाप (लाग्ने) छैन । यी (दुई थरी व्यक्तिहरू त) राजाका महाशत्रु (नै) हुन् ।

उप्राप्त जड कुरा राजालाई (खास) चाहिने (भनेका) सिपहीहरू (नै) हुन् । यिनीहरूको निमित्त घर (तथा) खेत(हरू) मिलाइदिनु । (यसो भएमा त्यस जमीनमा उनीहरूले आफैले मल-जल गर्ने गर्दछन् र दुवै बोटी(हरू आफ्नै घर)भित्र हाल्न पाउँछन् । (यसो भएमा) कविला(हरू)को (चिन्ताबाट उनीहरू) निस्फिक्री हुन्छन् । (राजाको) ढोकामा रहे पनि (गढी तथा) गौडामा रहे पनि सिपाहीहरूको छाती बलियो रहने हुन्छ ।

(सैनिकहरूको) पजनी गर्दामा पनि (एक) सय नालको 'कम्पनी' बनाउने गर्नु । एक सय नाल (भए)को (कम्पनीको) निमित्त एक जना सुवेदार(को) हिसाबले भर्ना गर्दा चार-पाँच लडाइँमा जस पाई आएका (व्यक्ति) लाई (मात्र) आफूले (नै) जाँची सुवेदार(को) पदमा) हाल्नु । सुवेदारले पनि (आफू अन्तर्गत रहने) 'सातपगरी'(हरू) भर्ना गर्दा लडाइँमा) दुई-चार प्रहार(हरू) खाएका (अनुभवी व्यक्ति)लाई मात्र हेरेर) सातपगरीहरूमा...

॥

हाल्लू । 'सातपगरी' हरूले (पनि आफू अन्तर्गत रहने) १६ 'हुद्दा'(हरू) भर्ना गर्दा आफूसित्त मर्न (तथा) विपक्षीहरूलाई) मर्न(को) निमित्त पनि तैयार हुने वा नहुने राम्रोसँग) जाँची (योग्य देखिएमा मात्र) १६ हुद्दा(हरूमा) भर्ना गर्नु । (यसै गरी) १६ हुद्दाहरूले पनि आफूसित्त मर्न वा विपक्षीहरूलाई मर्न(को) निमित्त तैयार हुने वा नहुने राम्रोसँग) जाँची सिपही(हरूमा) भर्ना गरेर आ-आफ्ना 'पट्टि' (हरू) भर्ना गर्नु । पट्टि-पट्टिमा सिपाही (हरू) भर्ना गर्दा पनि खस, मगर, गुरुङ (तथा) ठकुरी यिनै चार (थरी) जातलाई मात्र छ्यासमिस गरी भर्ना गर्ने गर्नु । (यसो गरेमा) विपक्षीहरूसँग तरवार(को) काम आइ)पर्दा आफ्नो बल दहिलो हुने हुन्छ । हातहतियारहरू भिर्ने पनि यथार्थमा माथि उल्लेख भएका) यिनै चार जात(हरू) मात्र हुन् । (यिनीहरूलाई सशक्त तुल्याएमा मात्र) तरवार(को) काम आइ)पर्दा आफ्नो बल दहिलो हुने हुन्छ र (यसो गरेमा) वैरी(हरूको) त के (कुरा ? स्वयं देवराज) इन्द्रको आसन(लाई) पनि (सजिलैसँग) डगाउन सकिन्छ । हजारौँ धनु, हजारौँ बन्दूक, हजारौँ खुँडा (र) हजारौँ तोप(हरू जम्मा गर्न) सकिएमा इन्द्रको आसन(लाई) पनि डगाउन सकिन्छ

लडाई(का कामहरू)मा पनि (हतियारहरूले) प्रहार गर्ने तथा साथ दिने यी दुवै (थरी) बराबर (नै) हुन् । जागीर दिँदा (तथा) वितलप दिँदा (पनि यी) दुवै (थरी)लाई बराबरी (गरी) दिनु । (कदाचित् उ लडाईंमा) मर्नो भने उसको छोरो (समर्थ भएर) खुँडा हान्न (समर्थ) नभएसम्म (उसको परिवारलाई) 'मरवट' दिनु । खुँडा हान्न (सक्ने) भएपछि (भने उसलाई) जागीरमा उकालिदिनु । (यसरी) राजाले (आफ्ना सैनिकहरूमाथि) विवेक राखिदिएमा देश-विदेशका सिपाही(हरू) पनि (नोकरीको) आशा राखी (यहाँ) आउनेछन् र यसो भएमा तरवारिया सिपाही(हरूलाई आफ्नो) हातमा पार्न सकिनेछ ।

राजाका सार भनेका सिपाही तथा रैतीहरू (नै) हुन् । राजाहरू चतुर भएमा सिपाही तथा रैतीहरूलाई (पनि) हात लिइराख्नु । (यसो भएमा देशमा) हूलकुल हुन पाउदैन । (आफ्ना भएका) सिपाहीहरूलाई (सँधै नै) तिखारिराख्नु । तिखारिराखेका सिपाहीहरू कसैको मुलाहिजामा पस्दैनन् र आफ्नो काम (पनि) फत्य हुन्छ ।

गुरुङ्ग, मगर, खानज्यादा, भैयाद, भारदार, मिर-उमराव (तथा) थरघरहरू पुराना-पुराना जाँची घुँडा (तथा) गौँडा(हरू)मा (पनि) राख्ने गर्नु । पूर्व (तथा) पश्चिमका खस (एवं) बाहुनहरूलाई दरबारमा पैठ हुन नदिनु । किन ? (भनी) भनौला । बाहिरका मन्त्रे(हरू)ले दरबारमा बेथिति गराउँछन् ।

राजाको हुकुम(लाई) जफत् गरी (आफ्नै अधीनमा राखि)राख्नु । मैले तीन थुमका वराह उमराव(हरू)लाई (देवराज) इन्द्र(को) वज्र(जस्तै बलियो) तुल्याएर राखिरहेको थिएँ । (तिनीहरूलाई छुट्टै) नगरा तथा निशान(हरू) पनि दिइराखेको थिएँ । (यस्तै तिनीहरूलाई) बाह्र-बीसका गाँठा(हरू पनि) बाँधिदिइको थिएँ । (यसैले) जहाँ(-जहाँ तिनीहरूको) काम पर्दथ्यो (त्यहाँ-त्यहाँ तिनीहरूले त्यस कामलाई) फत्य नै पाग्दिन्थे र (यसबाट नै मैले अहिले) यस ऐश्वर्य(लाई उपभोग) गरिरहेको हूँ ।

आफ्ना घरका पुराना सेवक(हरूलाई) जाँची (उनीहरूलाई आफ्ना) हजूरमा हरदम राखी बन्दोवस्त(हरू) बाँधी (आफ्नो) देशलाई (सदैव) बलियो राख्नु । यसो भए(मा मात्र) दरवार बलियो रहन्छ । राजाहरूमा चतु-याईं भए (आफ्ना) सिपाही तथा रैतीलाई (पनि सँधै नै) आफ्नो हातमा (लिइ)राख्नु । कसैको मुलाहिजाको पछि र गुनको पछि (पनि) लाग्न नदिनु । नूनको पछि (मात्र) लगाउनु ।

उप्रान्त, टक्मारा(लाई) चोखो चलाउनु । अदालतमा (कर्मचारीहरू भर्ना गर्दा) पनि 'ठक्री'(हरूमध्येबाट) जाँची 'डिठठा' (को पदमा) राख्नु । (यसै गरी) मगर(हरू मध्येबाट जाँची) 'विचारी'(को पदमा) थपना गर्नु । कचहरी(हरू)पिच्छे एक-एक (जना) पण्डित राखी न्यायशास्त्र बमोजिम अदालत चलाउनु । अदालतका पैसा(हरू) दरवारभित्र नहुल्नु ।

(वरु) फकिर, फकिडा, अतिथि, जोगी, सन्यासी (तथा) ब्राह्मणहरूलाई दक्षिणा (एवं) भोजन(हरूको निमित्त) प्रयोग गरिदिनु । उब्रिएको पैसा (पनि) दक्षिणा(को निमित्त) चढाई धोती (एवं) रुमाल(को निमित्त) चलाइदिनु । यसो भए(मा) असत्यको दोष लाग्ने छैन ।

खानि भएको ठाउँमा गाउँ (बसिरहेको) भए (त्यस गाउँ)लाई अरु ठाउँमा सारेर (भए पनि त्यहाँ रहेको) खानि(लाई) चलाउनु । (यस्तै) खेत बन्न सक्ने जग्गामा घर(हरू बसिरहेका) भए (ती) घर(हरू)लाई अन्यत्र (उपयुक्त ठाउँमा) सारी कुलो काटेर खेत बनाई आवाद गर्ने गर्नु ।

उप्रान्त (पहिले) कुनै बेलामा (भक्तपुर राज्यका राजा रणजित मल्लले) हात दिनमा पसी मलाई (आफ्नो देशमा) भिकाएका र पछाडि (भने) दगा दिएका थिए । (यस अवस्थामा) ठूलो दुःख गरी (मैले) पछाडि(तर्फ) शुद्ध गराएर (मात्र) नेपालमाथि (चारैतर्फबाट) मोर्चा लगाइदिएको थिएँ ।

(राजा) जयप्रकाश मल्ल(ले उन)को आफ्नो मतलबको निमित्त दक्षिणा(तिर)बाट 'नागा' (सैनिक हरूलाई) भिकाए(का थिए) । मैले ती (सबै) नागा सैनिकहरूलाई नेपालभित्र पस्न नै नदिई सात-गाउँभित्र नै (रगतले) भिजाइदिएको थिएँ ।

(यसै गरी) 'कासिम-अलि खान' (नाम भएको एक जना) नवाफ (पनि) मकवानपुर (को गढी)मा चढ्यो र एकसय-बीस जना खुँडाधारी सैनिकहरूलाई (पठाएर) (त्यसलाई) काटी (त्यसका सैनिकहरूलाई त्यहाँबाट) घर्काई (आफ्नो देशको) सिमाना(भन्दा पारिपट्टि) कटाएर आएको थिएँ । (यस घटनाको केही वर्षपछि) तीन-चार पल्टन(हरू) लिई सिन्धुली-गढीमा 'हार्डिङ' (नाम भएको अर्को एक जना अङ्ग्रेज) साहेब पनि चढ्यो र त्यहाँ पनि (उसका सैनिकहरूलाई) काटी (उसका) पत्थरकला(हरू)लाई (त्यहाँबाट) खोसेर ल्याएको थिएँ । (त्यति नै बेला) लखनऊबाट तीन (जना) मुसलमान (कालिगडहरू) मेरो चाकडीको निमित्त नुवाकोटमा पिछा पर्न आएका थिए ।

(कासिम-अलि खाँ तथा अङ्ग्रेजहरूसँगबाट खोसेर ल्याइएका) यिनै बन्दूक(हरू)को तुल-कलायत(को काम) तिनै मुसलमानहरूले जानेका रहेछन् र 'शेख-जोराबर', 'ममतकि' र 'भेखारिङ्' (नाम भएका) यी तीनै जना (मुसलमान)लाई (मैले पल्टनमा) अजिटनी दिएर राखेको थिएँ र (यिनीहरूकै सहयोगबाट आफ्नो देशमा) तिलङ्गा (सैनिकहरूलाई) सधाएको हुँ। नेपालको किताप(लाई) हेर्दा (यो देश) तुर्काना, मगराँत तथा मुगलाना (पनि) हुनेछ (भन्ने लेखिएको रहेछ। यसमध्ये) तुर्काना अगाडि (नै) भैसके(को रहे)छ। (मगराँत हुनेछ भन्ने भनाइको सम्बन्धमा) मगराँतको राजा (भनेको) म (नै) हुँ। (यसैले यो दोष पनि अहिलेसम्ममा मेटिइसकियो)। (एक पटक) मुगलान (बन्दछ भन्ने भनाइ)को दोष मेटनलाई (मैले आफ्नो राज्यमा भएका थूमहरूमध्ये) आधा थुम(हरूलाई) मासेर (भए पनि मुगलानामा जस्तै यहाँ पनि सेनाका) कम्पनीहरू जमाएको हुँ। (यसै अनुसार) आधा खुँडा(हरू बोक्ने) र आधा पत्थरकला(हरू बोक्ने सैनिकहरू) बनाएको हुँ।

(एक) सय नालको (एक) कम्पनी(को हिसाब)ले (सैनिकहरूको सङ्गठन गर्दा यस्तो कम्पनी) छरितो हुने रहेछ र यसो भएमा (एक) सय नालको कम्पनीले (एक हजार जवानसम्म)लाई (पनि सजिलै) भ्याउने रहेछ। किल्ला-किल्ला(हरू) पिच्छे एक-एक कम्पनी (सैनिकहरू) राखी (उनीहरूको खान्गीको निमित्त) 'गर्खा'(हरू) बाँडिदिनु र जगोडामा (रहेका सैनिकहरूको लगत) बाँधी (जीविका चलाउनको निमित्त उनीहरूलाई आवश्यक खर्चहरू नियमित रूपमा) भरिराख्ने गर्नु।

उप्रान्त मलाई एउटा (गम्भीर) कुराको सन्देह लागिरहेको छ। कुन कुरा भने – (नेपालबाट) मुगलाना नजिकैमा रहेछ। त्यस ठाउँमा छोकडा तथा पत्रिया(हरू पनि धेरै हुँदा) रहेछन्। (हाम्रा नवयुवाहरू त्यस्ता ठाउँहरूमा पुगी) चित्रकारी गरिएका कोठा (हरू)मा (पुगेर) ढोलक एवं सितारका राग (तथा) तान(हरू)मा भुल्लान् (कि भन्ने मलाई अहिले ठूलो चिन्ता लागिरहेको छ)।

राग (तथा) तानहरूमा (मानिसको) ठूलो मोह (रहको) हुन्छ र (राग तथा तानका यस्ता जमघटहरूमा) दौलत(का थैलीहरू) पनि (प्रशस्त मात्रामा) खोलिने हुन्छ। (यसले गर्दा आफ्ना) देशका भेद(हरू) पनि तिनीहरूले (सजिलैसँग) लैजाने गर्दछन् र (आफ्नो देशमाथि) हरिपहरूले दगा गर्ने गर्दछन्।

(यसैले) राग (तथा तान)को अभ्यास (देशमा) कसैले (पनि) नगर्नु। (छोकडा, पत्रिया तथा गायक यी) तीन (थरी) जातलाई (त) पहाड(तर्फ) आवतजावत (गर्ने बाटो) पनि कसैले नखोल्नु। अथवा (केहीगरी खोलिहाले पनि) फागु(को पर्वसम्म)लाई एक-दुई (जना) गरी फिकाएर (तिनीहरूलाई) चाँडै नै (यहाँबाट) बिदा गराइदिनु। (यसो गरेमा उनीहरूले हाम्रो देशको भेद पनि पाउने छैनन्)।

हाम्रो आफ्नो सोखसयललाई त (आफ्नै) शास्त्र(हरू) अनुसारका तीन-शहर नेपालका नेवारका नाच(हरूलाई) फिकाई हेरे पनि हन्छ। यिनीहरूलाई त दिएको पनि आफ्नै देशमा (सुरक्षित) रहने हुन्छ। यसो भए(मा) आफ्नो देश (पनि) अगम्य रहने हुन्छ।